

Perényi Balázs

Viharos szenvedélyek

ALEKSZANDR OSZTROVSZKIJ: VIHAR

Szenvedélyes, sőt érzelmes a Bárka Színház – Maladype *Vihar*-előadása. Megvetett, lomtárba száműzött – „bombasztikus” – színházi hatásokkal él, hogy grandiózus prózaoperát konstruáljon. Nem ironizál és nem ellenpontosz: vadromantikus melodramát ad, amelyben nagyoperai játékmóddal áradó érzelmeket mutatnak hamisítatlan drámai hősök a festett kuliszák előtt, miközben hangszóróból harsog Leoš Janáček késő

Dévai Balázs (Kabanov),
Fátyol Hermina (Glása)
és Makranczi Zalán (Borisz)

romantikus operája. Játékos formalizmus, stílusjáték, szarkazmus lenne vajon? Semmiképpen! Osztrovszkij drámájában látomásos képek, imaginárius nyelv, irtózatosszerű helyzetek, szélsőséges tettek jelenítik meg a lélek mindent elsöprő, pusztító viharát. Balázs Zoltán a tragikus fennkölséget adó mélység és távlat, egyszóval a világszerűség hiteletet teremt meg.

Osztrovszkij varázslatos főszereplője, Katyerina igazi drámai hős, akinek tragédiája jelleméből fakad. Törvényszerűen lázad fel féltékeny anyósa, Kabanova nyomasztó rémuralma ellen. Szerelmes lesz Boriszba, a Moszkvából ebbe a poros városba kényszerülő, mélabúsan elesett fiatalemberbe, akinek viszont gyámja – örökségének kezelője –, a kegyetlen haragú Gyikoj nyomorítja meg életét. Varvara, Kabanova talpraesett lánya segíti a tehetetlen szerelmeseket, hogy a Volga partján találkozhassanak, amikor Katyerina jó szándékú, de erőtlen férje Moszkvába utazik, hogy ott kitombolja magát. Zarándokok, szenteskedők nyüzsögnek a Volga menti településen és Kabanova házában. Álszent és kíméletlen, babonás és hazug világ képe rajzolódik ki, ennek emblematis

Tompos Kátya (Katyerina)
és Varjú Olga (Kabanova)

szabálytalan formájú rámpa (híd, ösvény, folyópart, szikla), melyet az adott jelenetek hangulatát szolgáló festői világítás színez bíborra, mélykékre, sötétlilára. Az expresszionista térfestményben síneken fártkocsikat tolnak fekete ruhás világosítók, van még egy kameradararu is, ezeken egy-egy fejjép. A pontfények a jelenetek során követik a színészeket, egyikről a másikra váltanak, tágulnak és szűkülnek; vezetik a nézői figyelmet. Mintegy néma szereplővé lesz a fény, amikor a mélységben keresztbe sétáló szereplővel ellentétesen halad a rivaldánál a reflektor, vagy amikor állványzatra szerelve a napkorongot idézi. Varázslatos a tér szüntelen metamorfózisa. A lélek tája ez a táj, ahogyan a lélek vihara a vihar. A fénykör kiemel, elhatárol és összeköt – mint a kamera a filmben.

Filmszerűen keverik a játék alá Janáček *Kátya Kabanova* című operájának áradó muzsikáját is, amely a szereplők érzelmeit, hangulatát, indulatait hivatott megfesteni. Színpadon ezzel a megoldással élni istenkísértés. Ha a színész megéli, felmutatja a belső történéseket, giccsbe forduló tautológia teremődik. Ha viszont nem éli meg, hamis illusztráció lesz az aláfestés. Mindenesetre lebontja a jelenidejűség varázslatát. A Bárka – Maladye előadásában, ebben a gyönyörűségesen kimódolt prózaoperában azonban az érzelmi hullámlás zenei megérezkítése magától értetődik.

Gombár Judit súlyos, uszályos, finoman stilizált, hangsúlyosan jelmezszerű viseleteiben, kontyos, fonott hajéptményeikkel a nők az egyes szerepek ősképeinek tetszenek – életre kelt portrék, széles ecsetvonásokkal megfestett tipikus alakok a XIX. századi Oroszország mitológiájából. Tompos Kátya végtelenül finom, törekeny szlávosságszerű Katyerina lelki nemességét tükrözi. Varjú Olga – Kabanova – kezében a kitömött menyéttel, többrétegű vörös ruhakölteményében, összefogott hajával maga

figurája egy bolond vénasszony, aki szörnyű jövődöléseivel halálra dermeszti és arra készíti az érzékeny lelkű Katyerinát, hogy „bűnét” megvallja anyósának. Vihar előtti vészterhes csend idején fogan a szerelem, tomboló vihar idején hull térdre Katyerina Kabanova előtt, végül egy zivataros éjszakán veti le magát a szirtfokról. Boriszt nagybátyja Szibériába küldi. Varvara elszökik Kudrjassal, akivel titokban találkozgatott. Kulingin, a hóbertos feltaláló, a lenézett humanista talál rá a holttestre. A végleg magára maradt Kabanov elsiratja hűtlen asszonyát, és nekitámad anyjának, akit felesége gyilkosának tart. A *Viharban* fellelhetjük a romantika alapmotívumait (végzetes szerelem, démoni örültség, lelki és természetvihar, szárnyalás és zuhanás, lelket nyomorító babonás vallásosság és mindenben, mindenütt jelenvaló Isten ellentéte, elkorcsosító, kiürrült tradíció és a személyiséget kiteljesítő szabadság harca). Minden eleméből árad a hamisítatlan drámai költészet: expresszív színházi hatások, magával ragadó atmoszféra, mindvégig magasfeszültség jellemzi. Ehhez méltó teátrális költészetet hoz létre az előadás.

Gombár Judit szélesen szétterülő játéktere a nagyoperák vadregényes világát idézi: hátul gigantikus festett hegyormok, előtte magasba futó,

Koncz Zsuzsa felvételei

a királynői szigorúságba fojtott bestiális erotika. A férfiak öltözéke nagyszínpadi (szabadtéri) jelmez; esszenciális, mint a kártyalapok figuráinak viselete. Gyikoj – Kardos Róbert – csizmás, puskás ember, dúvad gazda. Kudrjas – Tompa Ádám – szabadságszerető kozák legény. Kabanov – Dévai Balázs – hosszú paszterszín orosz ingében nyúlánk örök kamasz. Borisz – Makranczi Zalán – „németes” zakójában, idéetlen kis kalapjában az orosz sztyeppére tévedt csodálkozó arcú Buster Keaton. Mi dolga marad a színésznek, ha ennyire készen vannak a figurák, ha ennyi mindent érzékeltet belső hangjuk, az opera, ha ilyen pontosan árnyal a világitás?

Vallomásos helyzetben szívükre szoritják a kezüket. Legtöbbször előredőlve járnak, mintha szembeszélben egyensúlyoznának, vagy lábujjhegyen rebbennek tovább, mint a balett-táncosok. Két karjukat kitarva hátukat falhoz vetik, ha megrémültek, esetleg térdüket ölelve összekuporodnak a sarokban. Gyakran zenei frázis végén mozdulnak, szólamkezdetre képe dermednek. Megannyi operás póz, konvencionális gesztus, nagyszínpadi beállítás. Mégsem nevetséges, mégsem kiagyalt ez a legapróbb részletig megkomponált színjáték. A színészek koncentráltan a gesztusok megformálásába sűrítik a szenvedélyt. Jelentéssé nemesülnek az évszázados színházi toposzok. Az elegánsan plasztikus taglejtések, mozgások csupán egy részét tárják fel a belső történeteknek – érzékelhető, mennyi színészi gondolat marad rejtve. Balázs Zoltán a kifejezés érdekében konkrét tartalmakhoz rendeli a „patent” megoldásokat. Kátyerínát és Boriszt szinte le kell tépni egymásról, nem bírnak elszakadni. A patetikus, ám fölényesen kivitelezett akcióból üvölt, hogy milyen ereje van kettejük szerelmének. Kátyerina a felső szint szélén egyensúlyoz, miközben a repülés szabadságáról beszél. Heroikus kép – világos ruhás nő a magasban a komor ég előtt –; tiszta Tosca. Végül az elhagyott fiatalasszony haját kibontja, megszabadul felsőruhájától, mielőtt a mélybe vetné

magát, vagyis mozdulatlanul felfeszülne a magasba futó mászófalra, ég és föld közé.

Igazi alkotás ez: a színész már nem reprodukál – jelle válik. A heroikus gesztusok igazsága az elmélyült elemzésből, valamint a kivitelezés kérlelhetetlen igényességéből fakad. Balázs Zoltán és Góczán Judit dramaturg Osztrovszkij drámáját fejt, és nem a darabhoz rendel gondolatot. Kabanova és Gyikoj viszonya a családok hatalmasainak hipokriziséről árulkodik, a természetes érzelmeket pusztító tradíció romlottságáról vall. A részeg, puskával hadonászó nagygazda és a szigorú nagyasszony egymásnak esik, a megvadult férfi a királynői uszály alá bújik. Kegyetlenségük bosszú kielégületlenségükért. Ezek miatt kell pusztulnia Kátyerínának? Nagyszerű találmány az eszelős Vénasszony és a zárándokok szerepeinek összevonása. Egyszerre üzen a rideg konvenciók mániás örületéről, a babonás hit mögött rejtőz iszonyú bűnökről, a fanatizmus mögött lapuló torz erotikáról. Bakos Éva kócos-ősz, piszkoscsipkés hálórúhába bújt öregasszonya félelmetes jelenség. A mértékletesség, morál fékevesztett megszállottját nem jellemzi a nagyoperai szerzetartásosság. Mintha egy kegyetlen színházi előadásból rontana a ritualizált szenvedélyek világába. A színészi fogalmazásmód „elkülönbözése” rendkívül intenzív hatáselem. Bakos Éva iszonyú energiájú alakítása, játékának bátorsága az előadás egyik legfényesebb értéke. Ostort pattogatva süvölti vészjósló átkait, az ostor nyele falloszként feszül combja közé, szára kígyóként tekeredik nyakára. A vallomás sötét délutánján ő maga a mindent elsöprő vihar, széttárt lábbal világra szüli a romlást.

Az előadás fokról fokra csendesedik. Miután az erős forma elfogadtatva velünk a tragikus szenvedélyeket, egyre kevesebb zenét játszanak be, egyre ritkulnak a teátrális gesztusok, egyre eszköztelenebb lesz a játék. Magától értetődően sugározza a drámai feszültséghez nélkülözhetetlen erőt Varjú Olga mint Kabanova. A tökéletes pusztulás közben is marad benne valami irritáló, mégis lebilincselő nagyság. Kálid Artúr Kuliginként nem a csodabogár kliséit hozza. A mondataiból, tekintetéből áradó szemrehányás mutatja meg azt az embert szeretve megértő erkölcsiséget, ami különccé teszi őt ebben a kegyetlen városban. A dráma módot adna rá, hogy felmutassák, milyen gyáva és önző is Borisz, milyen tutyimutyi és elhatározottan szűk látókörű Kabanov. Ebben az előadásban mindketten jobb sorsra érdemes áldozatok. Makranczi Zalán Borisza nem férfi, mert nem dönthet életéről. Dévai Balázs Kabanovja szomorú, gyenge férj, akit talán szeretni is tudna Kátyerina, ha nem éreznék magukon folyvást az anyuka szűrős tekintetét. Szép íve van Dévai Balázs játékának, ahogyan a közönytől a megcsalattatáson át, a részeg dühön keresztül eljut a felismerésig, hogy szerette feleségét, és halálával mindent elveszített. Tompos Kátya az élettől búcsúzva gyönyörűen elénekel egy orosz népdalt. Megrendítően szép színházi pillanat. Megfogalmazódik benne mindaz, ami elpusztul a végső zuhanással. Kizárólag egy ilyen igényes gondolatisággal, kifinomult formakultúrával, pontos színészetel megkonstruált előadás engedhet meg magának ilyen letisztult, csendes eszköztelenséget, ilyen érzelmességet.

ALEKSZANDR OSZTROVSZKIJ:
VIHAR
(Bárka Színház – Maladype)

Díszlet, jelmez: Gombár Judit. **Dramaturg:** Góczán Judit. **Zene:** Leoš Janáček. **Rendező:** Balázs Zoltán.

Szereplők: Kardos Róbert, Makranczi Zalán, Varjú Olga, Dévai Balázs, Tompos Kátya, Fátyol Kamilla, Kálid Artúr, Tompa Ádám, Bakos Éva, Fátyol Hermina.